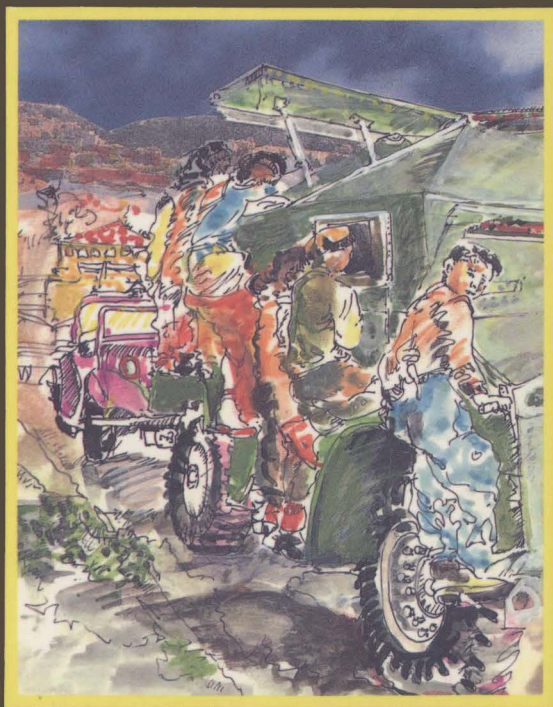

צביה שיק-כרמון

בצל החומה

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

בצל החומה

צביה שיף-כרמון

בעל החומה

הוצאת מרכז זלמן שזר
ירושלים

Zvia Schiff-Carmon
THE WOUNDED WALL

Copyright © 1988 by
The Zalman Shazar Center

כל הזכויות שמורות © 1988
למרכז זלמן שזר
ת.ד. 4179, ירושלים

אין להעתיק או להפיץ ספר זה
או קטעים ממנו בשום צורה ובשום
אמצעי, אלקטרוני או מכאני, לרבות
צילום או הקלטה, ללא אישור בכתב
מהמוציא לאור.

מסת"ב 9-053-227-965

סדר-מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: שלמה נתן - מכון האופסט
עימוד והדפסה: דפוס גרף-חן בע"מ - כולם בירושלים

Printed in Israel

לזכרו של מאיר:

זו הדרך – אחרת איננה,
בָּהּ לֵלֶכֶת, לֵלֶכֶת עַד תָּם;
וְלִזְכֹּר, וְלִשִּׁיר, וְלִכְמֹה
וְלִזְכֹּר וְלִדָּם... וְלִדָּם...

רחל

2 בדצמבר 1947. הרובע היהודי בעיר-העתיקה, ירושלים.

עטופה במעיל שחור אני יושבת ככתם כהה על מיטה שמציעה לבנים, בתוך חדר שכתליו ורהיטיו בוהקים מלובן. ממולי ליד הקיר מיטה נוספת, אף היא צבועה בלבן. מחברת רשימותי על ברכי, בידי עט ואני מנסה לדלות מתוך ראשי הכואב חלק משפע הארועים שהתרחשו בשבוע האחרון.

קשה לי, הכל כל-כך מבולבל. טעם נשיקתו של אורי עדיין על שפתי. רק לפני שעה נפרדנו ולי נדמה שכבר ימים לא התראנו. לא יותר מחמש-עשרה דקות נסיעה מכאן קיים עולם אחר, שונה, חדש, מודרני, מפותח וסואן. עולם שעד לפני פחות משעה הייתי חלק ממנו.

הייתי שם עם אורי, חברי עור מימי השישית בגימנסיה. עמדנו ליד השיירה הבריטית. המשוריינים המתינו בשורה ועליהם מתנשאות מכוונות-יירה מפחידות. בתוך אוטובוס של חברת 'המקשר', ש"שופץ" למטרה זו. על גופו הצמידו לוחות מתכת, את החלונות אטמו ואת המושבים הוציאו. התקינו ספסל צר לאורך הקירות. שוב לא נקרא אוטובוס אלא משוריין. לידו משאית מכוסה בברזנט, עמוסה ארגזי מזון וחביות דלק ושמן. שני בחורים העמיסו בחלקו האחורי של המשוריין ארגזי תרופות, מכשירים רפואיים וכמה שקי ירקות. חיילים בריטיים הסתובבו בשטח ומידי פעם מיששו את השקים. קבוצה של בחורים ובחורות חיכתה ליד השיירה. רוב הבחורים חבשו כיפות. לא הכרתי איש מהם; עמדותי צמודה לידו החמה של אורי. שנינו שתקנו. רגש של חרדה אפף אותי, אך לא מפני שלא ידעתי לאן אני הולכת. הפחיד אותי העתיד; אני אהיה במקום אחד ואורי באחר.

לפי השמועות, המון ערבי, מוסת על-ידי מנהיגיו, התפרץ לחנויות של יהודים ברחוב הנסיכה מרי* ובמרכז המסחרי והחל לבזז ולהרוס. כמעט מיד התארגנו יחידות חי"ש (חיל שרה), שניסו להגיע למוקדי

* כיום רחוב שלומציון המלכה.

ההתפרצויות. יותר מכל היה חשוב להדוף את התקפות הערבים, אבל קרה דבר שאיש לא חזה מראש. הבריטים עצרו את כוחותינו ולא אפשרו להם להגיע ליעדם. מכוניות של יהודים, שנסעו בכביש השפלה, נגמזו באבנים. הבריטים הורו להפסיק את התחבורה. בתוך הקלחת הרותחת אני תופסת רק דבר אחד – עלי ועל אורי להיפרד עכשיו והמחר לוט בערפל.

רק לפני ימים אחדים הכריזו בארגון האומות המאוחדות על חלוקת הארץ בינינו לבין הערבים. קשה לקלוט, אבל העולם הנאור הכיר סוף־סוף בזכותנו למדינה משלנו.

באותו לילה ישבנו אורי ואני בחדרו הקטן. אחיו הצעיר ממנו ישן בחדר הסמוך. הוריו יצאו. אורי לומד כבר שנתיים פיסיקה באוניברסיטה. עבודה רבה מוטלת עליו. הוא ישב ליד שולחנו שקוע בחישובים מתמטיים. ישבתי על הספה, מנסה לקרוא פרק משעמם בתולדות החינוך. לא הייתי אומרת שבשנתי הראשונה בסמינר לגננות הייתי עסוקה מדי.

הרדיו השמיע דיונים משעממים באנגלית בעד ונגד חלוקת הארץ. הבטתי באורי. לפתע שמט מידו את העט, התבונן במקלט והיה קשוב כולו. ההצבעה באו"ם החלה; הם סופרים את הקולות – מי בעד החלוקה ומי נגדה. הייתי כולי ציפייה; תוך דקות נדע מה יהיה גורלנו.

פתאום השתררה שתיקה ומיד אחריה נשמעה ההודעה: רוב מדינות העולם הצביעו בעד הצעת החלוקה. תקום ותהיה מדינה עברית! כאילו זרם חשמל אדיר פרץ מהמקלט והציף את הכל. ההתרגשות הגיעה לשיא שכמוהו לא ידענו. נפלנו איש בזרועות רעהו בוכים וצוחקים. רקדנו כמשוגעים לקול מחיאות הכפיים וקריאות השמחה שפרצו מהרדיו.

החדר נעשה צר עלינו ויצאנו לרחוב. ירושלים היתה מוארת כפי שלא היתה מעולם. אלפי אנשים זרמו לרחובות. מעגלי הורה נעו וחגו בכל מקום. הכל שרו. אנשים שלא הכרנו חיבקו ונישקו אותנו. נחשולי אהבה והתרגשות הציפו את כולם. קריאות "מדינה עברית, עליה חופשית" נשמעו מכל עבר. קיוסקים ומסעדות נפתחו. יין וממתקים נשפכו כגשם. מי שלא ראה מה שהתחולל באותו לילה, לא ראה שמחה מימיו. "אורי, מוכרחים להנציח את הרגע הזה", קראתי נרגשת. פתאום חלפה עננה על פניו. רציתי לשאול מה קרה לו, אבל גלי השמחה שבו וסחפו

אותנו, ואנחנו שרנו ורקדנו כמעט עד אור הבוקר. למחרת קיבל אורי הוראה להתייצב בקיבוץ קרית ענבים. ארבעה ימים היה שם. ערב אחד חזר הביתה ובא אלי. למחרת נסע שוב. פורעים ערבים התנפלו על יישובים שונים ועל אוטובוסים יהודיים. הרובע היהודי כותר ונסגר, על אלפים תושביו. בתוך הקלחת הרוחת החל היישוב להתארגן לקראת הגרוע מכל. תוך שישה חודשים הבריטים יעזבו את הארץ, ואנחנו נישאר פנים אל פנים מול האויב הערבי. אתמול קיבלתי הוראה מה'הגנה' להיות ביום חמישי בשעה חמש ליד השיירה היורדת לרובע היהודי שבעיר העתיקה. אורי לא הופתע: "דליה, חכי לי ביום חמישי; אבוא ללוות אותך", אמר.

בשלושת הימים הבאים נפגשתי עם חברותי ונפרדתי מהן. כל אחת קיבלה הוראה להתייצב באזור מסוים. הייתי היחידה שהוטל עליה לרדת לרובע.

ביום חמישי אחר הצהריים הגיע אורי. אמא תהיה שוב לבדה: ארי אחי נמצא אי-שם בצפון, אבא מארגן באירופה את עליית ניצולי המחנות, ואני בדרכי למובלעת יהודית זעירה, השרויה בתוך עיר עתיקה, מוקפת חומות אפורות. בין רובעי הנוצרים, המוסלמים והארמנים, בתוך סמטאות צרות, בצד כנסיות ומסגדים – שוכן הרובע היהודי. בתים צפופים שכיפות מחפות על גגותיהם, שווקים, עשרות בתי-כנסת ושרידי עתיקות. ומסביב, כחיה משחרת לטרף, אורב המון ערבי עוין.

"דליה, שמרי על עצמך ילדתי", קראה אמא. דמעות זלגו על פניה, והיא כמו הזקינה בבת-אחת. שמעתי אותה לוחשת: "הארמה רועדת מתחת רגלינו..."

אורי נשא את המזוודה שלי. עלינו על האוטובוס והגענו למקום היעד – חצר 'הסוכנות היהודית'. היה קר. ערב ירושלמי של תחילת החורף. החל להחשיך. סבר פניו של אורי נעשה קודר. שקט עמד שלא כדרכו. לא ידעתי מה מתחולל בנפשו. יכולתי לחוש רק את כאבי שלי. בחור בסגור שחור הגיע במרוצה.

מתוך פנקס קטן החל קורא שמות. כל מי שקרא בשמו, עלה למשורייין. "מי זאת דליה?" שאל.

"זאת אני", השבתי.

"את גננת?" הוסיף לשאול.

"אני לומדת בסמינר לגנות".

"בסדר, היכנסי". אורי נכנס איתי. שמתי לב שרוב הבחורים חבשו כיפות. "מי הם?" שאלתי את אורי. "הם חברי 'הגנה' המשתייכים לתנועת בני-עקיבא".

אור חיזור חדר מבעד לדלת הפתוחה והאיר את פנים האוטובוס, שבעיני נראה כמערה אפלה. ישבתי בקצה הספסל והמזוודה לרגלי. אורי ליטף את שערי ונשק לי: "יהיה טוב דליה", לחש ויצא. מכווצת ישבתי על מקומי. רציתי לצעוק: "חכה, אל תלך", אבל לא הוצאתי הגה מפי.

לחצתי אגרוף קפוץ אל פני הרטובים. הבחורים והבחורות שוחחו ביניהם בלחש. לא שמעתי מה אמרו. הנהג נכנס, תפס את מקומו ליד ההגה והתניע את המנוע. ממש באותו רגע נדחף מבעד לדלת, שכמעט נסגרה עליו, צעיר נישם ונשף והתיישב לידי. הדלת נסגרה והשתררה חשיכה.

"את דליה?" שמעתי קול לוחש.

"קולך מוכר לי, אבל אני לא רואה שום דבר", לחשתי.

"אני מאיר", הוא השמיע קול צחוק קצר.

"מאיר, מה אתה עושה פה?" שאלתי מופתעת.

"אני מניח שבדיוק מה שאת עושה. רצתי כמשוגע, כמעט אחרתי את השיירה, הספקתי לראות את אורי שפקד עלי – 'שים עין על דליה', ואני בהחלט מתכוון למלא את בקשתו", אמר בהתלהבות במבטא גרמני כבד. לא עניתי. חשבתי על אורי.

השיירה התחילה לנסוע. הבחנתי בסדק צר, במקום שהיה פעם חלון, והצמדתי אליו את עיני. ראיתי אנשים דוממים על המדרכות, מביטים בשיירה החולפת.

מאיר הוסיף לדבר, אך אני לא הקשבתי. לפתע אמר: "האמיני דליה, יהיה טוב". קולו המלא תקוה הזיז בי משהו. גם אורי חזר על המשפט הזה. מאיר השתדל להיות חברותי, אבל אני שתקתי. פתאום, סתם כדי להגיב על דבריו, שאלתי: "איפה שרה נמצאת עכשיו?"

"אתמול קיבלה הוראה לעלות לתלפיות. אני מניח שהיא כבר שם".

מאיר ואלכס חברו שכרו חדר בבית המרווח של שרה ומשפחתה בשכונת בית הכרם. שניהם ניצולי שואה, שעלו ארצה לפני שנים אחדות ושהו בקיבוץ בעמק. יום אחד הם עזבו את הקיבוץ, עברו בתל-אביב

וחסכו כסף. אחר-כך עלו לירושלים ללמוד בסמינר. שניהם שואפים להיות מורים. מאיר רוצה ללמד היסטוריה. מאחר שהתקשה במיוחד בעברית ובתנ"ך, התגדבה שרה לעזור לו. לדבריה הוא מתקדם יפה. הבחור מחלל נפלא, בעיקר מוסיקה קלאסית, ולפרנסתו הוא מלמד ילדים גנינה בחליל.

פעם, כשאורי ואני ביקרנו את שרה, היא ומאיר ערכו לפנינו קונצרט: הוא בחליל והיא בפסנתר. היה ממש עונג להקשיב לגנינתם.

למאיר רעמת שיער חום, עיניים כהות גדולות ושפתיים בשרניות. גובהו בינוני וגופו צנום. הופעתו מצטיינת בעור שחום.

שרה אדומת שיער, עיניה חומות והיא זריזה כשדה. "מורתי היפהפיה", כך הוא קורא לה.

השיירה המשיכה לנסוע. שקט שרר בתוך המשורייין. כולם מצאו סדקים בקירות וכמוני השקיפו על המתרחש בחוץ. התקרבתו לשער יפו. ברגע שבו עברנו את המחסום, התפרץ לקראתנו המון ערבי משולהב בזרם אדיר.

"עליהם, אטבאח איל יהוד". ברד קללות ואבנים ניתך על האוטובוס. הרעש היה נורא.

נוכחתי באימה שהנהג האיט את מהירות נהיגתו וכמעט עצר. מה קורה לו?

פתאום חשנו שהאוטובוס מתנעע מצד אל צד. לוחות הפח השמיעו קולות נפץ ואנו נפלנו מהספסלים על הרצפה.

"מה קורה?" צעקתי. שתי ידיים מוצקות החזיקו בי. "הרגעי דליה", לחש מאיר.

"האנגלים יצאו מדעתם. מדוע הם לא עושים משהו? עוד רגע נהפך", אמר מישוהו בהתרגשות.

"אולי זאת דווקא הכוונה שלהם", צעק אחר. החבטות על המשורייין גברו ואתן הצעקות והרעש. התגלגלנו מצד אל צד. בכל כוחי נאחזתי ברגל של ספסל, נצמדת אליו, רועדת בכל רמ"ח אברי. פתאום שמענו קולות ירי:

"ימח שמם, סוף סוף מגיבים", אמר מישוהו. האספסוף צרח בבהלה. "הם בורחים, האנגלים יורים עליהם", אמר אחד הבחורים, שחזר להציץ דרך סדק.

"נדמה לך, הם בסך הכל יורים באוויר", אמר אחר.

המשורייץ התייצב והנהג פתח בנהיגה מטורפת. חזרתי לשבת על הספסל והצצתי החוצה. הערבים נעלמו והשיירה הקיפה את החומה ונכנסה דרך שער ציון לרובע היהודי.

ברחבה הנקראת החפורה של האשכנזים עצרה. המשורייץ שלנו והמשאית התקדמו עוד כמה מטרים ובתחילת רחוב היהודים עצרו.

יצאנו לרחוב חשוך. אנשים ניגשו אלינו בשאלות:

"איך היה בדרך? ... הערבים השתוללו? ... הבריטים ירו? ... ספרו".

גברים בעלי גוף התקרבו, דוחפים לפניהם מריצות. הם פרקו את המצרכים, העמיסו אותם על המריצות והסתלקו.

בחורה ניגשה אלי: "את דליה?" שאלה. "כן", השבתי.

"טוב שבאת סוף סוף. הודיעו לי שתבוא גגנת בשם דליה. שמי מתי ואני העוזרת לגגנת. מאז שנחמה הגגנת החליטה להישאר בעיר, אני עובדת עם הילדים כמעט ללא עזרה, והאמיני לי, זה לא קל. תני את המזוודה שלך ובואי", האיצה בי. היא דיברה מהר וקפצה מעניין לעניין. בקושי עיכלתי מה קורה.

הבחנתי בבתי אבן צפופים. פה ושם נצנצו מבעד לחלונות אורות חיוורים. מסביב שרר שקט, שממש הימם אותי לאחר ההתקפה.

"רגע דליה, חכי". מאיר רץ בעקבותי. "איפה תהיי?" שאל.

"אין לי כל מושג", השבתי.

"השטח של הרובע כל כך קטן, שאפילו אם לא תרצה לראות את דליה, תראה אותה!" אמרה מתי. "אבל אם אתה דווקא רוצה לדעת, כאן הכניסה לגן ולדירה שבה היא תגור", הוסיפה.

"להתראות", קרא מאיר וחזר על עקבותיו.

מתי דחפה דלת ברזל צרה. נכנסנו לפרוזדור שהוביל לחצר מרוצפת, ששתי דירות ניצבו משני עבריה. טיפסנו על מדרגות לקומה השנייה, לתוך חצר רחבת ידיים. כל קומה והחצר המרוצפת שלה. מהדירה השמאלית בקע אור עמום. הבחנתי בשתי דירות חשוכות, סמוכות זו לזו, ובפינה, מאחורי המדרגות, היו חדרי השירותים.

"הדירות החשוכות שייכות למעון שלנו", אמרה מתי, הוציאה מפתחות מכיס מעילה ופתחה את אחת הדלתות.

נכנסנו לחדר מעבר. מתי לחצה על מתג החשמל, והחדר הוצף אור בהיר:

* בערבית: מגרש ריק.

"רוב התושבים מאירים את בתיהם בעששיות. מים הם דולים מבורות מי הגשמים. אלה שידם משגת התקיט משאבה ליד הבור שלהם. הודות למעון שלנו, שנתמך על-ידי ועד הקהילה בירושלים החדשה, יש חשמל ומים זורמים גם בדירות הסמוכות", סיפרה.

משם עברנו למטבח מרווח. על שיש בהיר ניצבו פתיליה, פרימוס וכלים שונים. על ווים בקיר היו תלויות גיגיות. שולחן, כסאות ואצטבאות. הכל בסדר מופתי.

"זאת הממלכה שלי", חייכה מתי. הסתכלתי בה: לחייה מלאות, שערה כהה וחלק, אפה דק, שפתייה מחוטבות. יכולה היתה להחשב נאה, אלולא עיניה הפזולות.

עברנו לחדר ענק: "זה הגן. ממחר הוא שלך", אמרה. הסתכלתי על שפע הציוד והצעצועים המונחים בכל מקום: "באורות האלה יש שפע של חומרים כמו ניר, דבק, צבעים ועוד. לגן הזה דואגים במיוחד", אמרה. "כך זה נראה", גמגמתי, מנסה להסתיר את חששי מדהתמודדות עם מקצוע שמעולם לא עסקתי בו. "מחר בבוקר תכירי את הילדים. הם ממש נחמדים", אמרה.

"תראי מתי, אף פעם לא עברתי כגננת. רק השנה התחלתי ללמוד בסמינר לגננות", אמרתי בכנות. לא אכפת לי אם תדע שאין לי כל ניסיון. לרגע שתקה, אולי נדהמה, אבל התאוששה במהירות וחייכה. "אל תדאגי דליה, לשיר את יודעת? משחקים את מכירה? לקרוא סיפורים בהטעמה את יכולה?" שאלה.

"כן, כמובן. אני מכירה ריקודי ילדים והצגות", אמרתי. "יופי. דעי לך, שאם תאהבי את הילדים, זה ילך", עודדה אותי. "ועכשיו בואי ותראי איפה תגורי". כשיצאנו הצביעה על הדלתות מולנו: "שם חדרי המנחה. הילדים נחים שם מדי יום אחר הצהריים, חוץ מימי שישי", הסבירה.

יצאנו לתוך הלילה השקט, עלינו על מדרגות וטיפסנו לקומה נוספת. שם החצר הרבה יותר גדולה מהחצרות שבקומות הראשונה והשנייה. למעשה זהו שטח רחב של גג מרוצף, ששתי דירות בניות עליו. בקצה הבחנתי בשני מבנים המשמשים כחדרי שירותים.

מהדירה הימנית בקעו קולות רעש וצחוק. מתי פנתה לדירה השמאלית. לפני דלת הכניסה קיים מבנה הדומה לחדר, עשוי לוחות עץ: "זהו המטבח של הדירה", אמרה כשראתה אותי מתבוננת בו. "מטבח

‘בצל החומה’ הוא סיפורו של הרובע היהודי בעיר העתיקה בחודשי המצור האחרונים בשנת תש”ח – עד לפינויו.

הסיפור, הכתוב בצורת יומן אישי של נערה ממגויסי ה’הגנה’ שנשלחו לעזרת הרובע הנצור, שוזר פרקים של לחימה עם תמונות מחיי היום-יום, בתנאי הלחץ המיוחדים ששררו ברובע באותם חודשים. בדרך זו מתוודע הקורא הצעיר הן לגילויי הגבורה והרעות והן למסכת היחסים האישיים, שנקמה בין לוחמי ה’הגנה’ לבין עצמם וכן בינם לבין תושבי הרובע, לעדותיהם ולקבוצותיהם.

האירועים הדרמטיים החיצוניים מפילים מחיצות ומפגשים אנשים מחוגים שונים; חלקם של מפגשים אלה עולה יפה ומביא לקירוב לבבות, אך חלקם עומד בסימן התהום המפרידה בין חוגים שונים בעם.

התנסותה האישית של המחברת באירועי הימים ההם משווה לתיאורים אמינות רבה, והקורא חש עצמו כמי שמשוטט בסמטאות הרובע כשותף מלא לאירועי אותם ימים גורליים.

על המחברת:

צביה שיף-כרמון נולדה בירושלים ולמדה בגימנסיה העברית. ב־1947 ירדה לרובע היהודי הנצור כחברת ה’הגנה’, במסווה של גננת. לאחר המלחמה עברה לתל-אביב, נישאה והיא אם לשתי בנות. פרסמה סיפורים קצרים בעיתונות העברית, שאותם קיבצה ב־1982 בספר ‘לא רק ג’מאיקה’. ספריה הנוספים: ‘ימים של אהבה’ ו‘גשר צר מאוד’.